

הרצף בין הפרעת התנהגות אצל ילדים והפרעת אישיות אנטי-סוציאלית אצל מבוגרים - הבנה פסיכו-דינמית ותרומת אבחון פסיכו-דיאגנוסטי לנושא

חנה מן, פסיכולוגית קלינית מומחית – בכירה
פסיכולוגית קלינית מומחית
מרצה בתכנית ללימודי תעודה בפסיכותרפיה, מכללה אקדמית תל-חי
לשעבר, פסיכולוגית ראשית, בי"ח "זיו", צפת

המחקר מראה כי "פסיכו-פתיות" הינה תכונה די יציבה, ללא שינוי משמעותי במהלך החיים הבוגרים. הוא גם מראה כי כ-25% מהילדים המאובחנים כסובלים מהפרעת התנהגות (conduct disorder) לפי ה-DSM יקבלו אבחנה של הפרעת אישיות אנטי-סוציאלית בגיל הבגרות. מטרתנו בהרצאה הזאת היא לתאר את המאפיינים הבולטים של הילד ושל המתבגר הסובלים מהפרעת התנהגות ואת המעבר להפרעת אישיות אנטי-סוציאלית בבגרות. אתייחס לנושא מנקודת מבט פסיכו-דינמית, ואדגים את התרומה של אבחון פסיכו-דיאגנוסטי לנושא באמצעות הצגת מקרה.

ראשית כל, עלי להבהיר נקודת חשובה בנוגע לאבחנה. מבחינה פורמלית, מקובל שלא לתת אבחנה של הפרעת אישיות מתחת לגיל 18, מתוך ראייה התפתחותית. הפרעת אישיות מוגדרת כמכלול של דפוסי התנהגות ואינטראקציה בינאישית קבועים ויציבים. דפוסים אלה בלתי מסתגלים ואינם ניתנים לשינוי בקלות. מקובל לחשוב שעד גיל 18, האישיות עוד לא מגובשת ודפוסי ההתנהגות יכולים להשתנות. לכן, אצל ילדים ומתבגרים מקובל לדבר על "קווים אישיתיים" ולא על הפרעת אישיות. משתמשים לפעמים במונח "אנטי-סוציאלי" לתאר ילדים או מתבגרים, אך מבחינה פורמלית, הם מאובחנים כ"הפרעת התנהגות", והאבחנה של "הפרעת אישיות אנטי-סוציאלית" ניתנת למבוגרים בלבד.

דפוסים של הילד האנטי-סוציאלי

ילד מאובחן כסובל מהפרעת התנהגות-conduct disorder לפי ה-DSM-5 אם התנהגותו מאופיינת בדפוס קבוע במשך שנה או יותר של פגיעה בזכויות של הזולת וחריגה מהחוקים ומהנורמות ההתנהגותיות המקובלות בגיל הזה. לעתים קרובות יש ביטוי לתוקפנות פיזית כולל נטייה ליזום תוקפנות, אכזריות לבני-אדם או לחיות והרס מכוון של רכושו של הזולת. לעתים גונבים תוך עימות עם הקורבן כמו בשוד למשל, ולעתים בסתר כמו בפריצה לחנות, לבית או לאוטו של אדם אחר. לעתים בורחים מהבית ומביה"ס ולעתים קרובות משקרים. הסטטיסטיקה מראה כי יותר בניו מאובחנים עם הפרעת התנהגות מאשר בנות, פער שנובע ברובו מהתניה חברתית.

הילד האנטי-סוציאלי, כמו גם המתבגר האנטי-סוציאלי, חווה פגיעות נרקסיסטיות ונאבק נגדה. על מנת להתמודד עם האמונה הפוגעת, המרגיזה והפחידה שאין מי שאכפת ממנו באמת, הוא מתנהג כאילו שלו לא איפת מאחדים. באבחון, נראה בציורים צורות מצומצמות ודמויות קטנטנות וחסרות אונים לצד תמות של גרנדיזיות בסיפורים ההשלכתיים. "אני גדול ומפחיד, ולא זקוק לאף אחד" מהווה ביטוי השלכתי לחוויית אין-אונים ונזקקות מוכשפת.

לחלק מהילדים עם הפרעת התנהגות יש הורים שפינקו אותם יותר מידי ושהתייחסו אל הילד כחלק המשכי שלהם, לספק את הצרכים הנרקסיסטיים שלהם. (self-object לפי קוהוט). ילד שגדל ללא זהות נפרדת וללא מודעות לצרכים ולתסכולים שלו, עלול להתנהג כאילו שהכל מגיע לו כיוון שהתרגל לכך שהוא מקבל מענה לכל צרכיו בלי גבולות. הוא גם זקוק לאישורים מבחוץ כדי להרגיש שווה ומוערך, ואם הסביבה אינה מספקת לו את האישורים האלה הוא עלול להגיב בהתפרצות זעם. ישנה גם בעייתיות רבה סביב האני-העליון (super-ego). ילד כזה נוטה להזדהות עם החלק הגרנדיזי של הוריו ולהרגיש שהוא מעל לחוק כביטוי לתחושת עליונות. במערכות היחסים שלו הוא עלול להזדהות עם התוקפן על רקע הגנתי - אחרת הוא ירגיש חלש ופגיע. אצל ילדים כאלה, הפרעת ההתנהגות קשורה לקווי אישיות נרקסיסטיים ועלולה להוביל להפרעת אישיות נרקסיסטית בבגרות.

חלק אחר של הילדים עם הפרעת התנהגות מגיע מרקע של הזנחה, חסך או התעללות ראשונית, לפעמים עוד טרם הלידה אם הילד היה בלתי רצוי מלכתחילה. תחושת החסך מוביל לרצון לקחת בכוח, בלי שום התייחסות לאחר, עם כעס אדיר על הסביבה שנתפסת כמקפחת ובלתי מתגמלת. הדחפים התוקפניים חזקים יותר מהדחפים הליבידינאליים, והפונקציות של ויסות עצמי והרגעה עצמית אינם מפותחות מספיק. ילדים אלה מתאפיינים ביחסי האובייקט חלקיים, במנגנוני ההגנה פרימיטיביים כמו פיצול והשלכה במקום הדחקה, ובבושה במקום חווית אשמה והוקרה (gratitude). הם מתייחסים לזולת באופן לא מובחן, כאובייקט לספק צורך, והם מנסים לשלוט בקשר או ליצור מצב של תלות עוינת. ישנה בעיה קשה בגיבוש האני-העליון. ילד שגדל עם חסך רגשי ראשוני, או גרוע מכך, עם הורים שהתעללו בו פיזית או נפשית, אינו יכול להזדהות עם דמות הורית מטיבה בעלת מערכת ערכים ברורה ויציבה כמייצגת את המותר והאסור בחברה. אצל ילד כזה, הפרעת ההתנהגות עלולה להוביל להפרעת אישיות אנטי-סוציאלית בבגרות.

מבוגר אנטי-סוציאלי נעזר בהגנות יציבות ובמיומנויות קוגניטיביות מפותחות כדי להגן על ארגון –עצמי גרנדיזי כשהוא מפחיד ומשתלט על הסביבה. הוא כבר ויתר על חיפוש אובייקט אידיאלי, על סיפוק צרכיו התלותיים ועל

יחסי אובייקט בכלל ונהיה מנותק רגשית, עסוק בסיפוק תשוקות ודחפים. במבחן הרורשך, זה מתבטא בהיעדר התייחסות לדמויות אנוש ולטקסטורה בדימויו, כשהטקסטורה (רך, חלק, נוקשה וכד') מסמלת מגע בינאישי. בניגוד למבוגר האנטי-סוציאלי, ילד או מתבגר עם הפרעת התנהגות על רקע של חסך, טרם ויתר לגמרי על יחסי אובייקט ועל העולם הבינאישי. בהיעדר התקשרות יציבה לדמויות ההוריות, הוא רץ מאחד לשני מבלי להתקשר ממש וממשיך לקוות ולהתאכזב כל פעם מחדש. בקשר הטיפולי הוא מבטא פגיעות רבה ופחד להתקשר למטפל, כדי לא להתאכזב אח"כ. גם במשחק, הוא רץ מדבר לדבר מבלי לפתח משחק רציף. התנהגות זו בעייתית מאוד, אך ניתן גם לראות בחיפושיו הנואשים ואף בתוקפנותו הרבה שמתעוררת בעקבות החסך, דבר חיובי וקונסטרוקטיבי, במילים של ויניקוט: "עבריינות כסימן לתקווה" - כותרת שנתן להרצאה משנת 1967 אודות ילדים במוסד לעבריינים צעירים באנגליה. לשיטתו, התנהגותם העבריינית מהווה קריאה לעזרה ומשאלה לקחת בכוח את מה שמגיע להם. ההרסנות היא תוצאה נלווית אך לא מטרה ראשונה. הוא כותב: "ואולם, לאחר שכבר התקשחו הנער או הנערה בשל הכישלון בתקשורת, לאחר שהמעשה האנטי-סוציאלי לא הוכר כקריאה לעזרה, ולאחר שהפיקו ממעשיהם רווחים משניים ורכשו לעצמם כישורים מעולים בפעילות אנטי-סוציאלית, קשה יותר להבחין בקריאה לעזרה שעדיין טמונה במעשיהם ולראות בה אות לתקוותם". ויניקוט טוען כי "הנטייה האנטי-סוציאלית אינה קשורה בחסך, אלא "בראש ובראשונה לאובדן... עד שלב מסוים, הכל התנהל כשורה. אח"כ אירע שינוי בסביבתו של הילד ששינה את כל מהלך חייו. הילד אינו מודע לאובדן או לקיפוח המקורי ממנו הוא סובל, אך מצליח לשחזר אותו בקווים כללים במשחק, בחלום או בדיבור בתנאים המיוחדים שנוצרים בטיפול. הנטייה האנטי-סוציאלית מתאפיינת בדחף שנוצר אצל הילד לשוב אל הרגע שלפני האובדן, בלי שהוא מודע למתרחש". ויניקוט מבחין בין תחושת אובדן הקשורה ליחסים בין הילד לאמו (כמייצגת את פונקציית ההכלה בתוך המשפחה) לבין תחושת אובדן הקשורה ליחסים בין הילד לאביו (המייצג את פונקציית הסמכות בתוך המשפחה. במקרה הראשון, האם אפשרה לילד למצוא אובייקטים בדרך יצירתית אך בשלב מסוים מנעה זאת ממנו. ברגע של תקווה, שולח הילד יד וגונב אובייקט - הוא נוטל לעצמו את הזכות לקחת בסתר או בכוח. זה מתחיל בלקיחת עוגית מהמזווה או מטבע מארנקה של האם, ומתגבש כדחף לגניבות כפייתיות בלי שום משמעות או סיפוק מידי. הוא לא מחפש את האובייקט אלא את היכולת למצוא, והגניבות מסמלות ניסיון להחזיר לעצמו את מה שנאבד. במקרה השני, הקשור יותר ליחסים עם האב, מדובר בילד ש"הרשה לעצמו את הביטחון להרגיש שנהא ורגשות תוקפניים ולנהוג בתוקפנות ובמעשים הרסניים, בזכות ביטחון במסגרת המשפחתית וביטחון סביבתי בכלל, כולל האמון של האם בבעלה. הוא עושה אינטגרציה של דחפיו ההרסניים עם דחפים הנובעים מאהבה, ולומד להכיר במציאותן של מחשבותיו ההרסניות, שהן חלק בלתי נפרד מן החיים ומן האהבה. כדי להגיע לכך בהתפתחותו, הילד זקוק לסביבה עמידה שאינה נהרסת בקלות. כשמתרחש אובדן - התמוטטות המשפחה, ובייחוד ניכור בין ההורים, לפתע נעשים מחשבותיו ודחפיו התוקפניים לא בטוחים. בתגובה מידית, הילד נוטל לידייו את השליטה שאבדה לו, ומרוב חרדה, מזדהה עם המסגרת ומאבד את האימפולסיביות והספונטניות שלו. בשלב מאוחר יותר, הוא מגלה תקווה להחזיר לעצמו את הביטחון, ופירוש הדבר שהוא מגלה מחדש את תוקפנותו. הוא אינו מודע לתהליך, אך מגלה פתאום שפגע במישהו או שבר חלון. לתוקפנות שלו אין שום תכלית והגיון בד"כ ואין שום טעם לשאול אותו למה שבר חלון, כשם שאין טעם לשאול ילד שגנב למה עשה זאת. כל מאמץ לאלץ את העבריין הצעיר לספק הסבר במונחים הגיוניים נועד לכישלון. גם הגישה המוסרנית אינה מועילה - אפילו אם ווידויו של הילד מכיל עובדות נכונות, הוא לעולם לא נוגע בסיבה האמיתית להפרעה. ויניקוט מבדיל בין תפקידו של הצוות הסמכותי במוסד, ש"אינו יכול בשום פנים ואופן להשלים עם הפעילות האנטי-סוציאלית", לבין תפקיד הצוות הטיפולי. תפקידו של האחרון אינו להתייחס לבעיה המוסרית ואו לנסות לברר עובדות אובייקטיביות, אלא לאפשר לילד להבין את עולמו הפנימי. מטרת הטיפול עפ"י ויניקוט, היא להיעזר בקשר מטפל-ילד כדי לחזור ולחוות את הסבל הנורא שהילד חווה בתגובה לאובדן. עולים אצל הילד זיכרונות של היחס היצירתי כלפי המציאות החיצונית, או של התקופה שבה הייתה הספונטניות בטוחה, גם אם כרוכה בדחפים תוקפניים. אך הפעם לא מתלווה אל החזרה הצורך בגניבות ובתוקפנות, כי נוכחותו של המטפל הופכת את הסבל לנסבל יותר.

- ניתן לחלק את הילדים עם הפרעת התנהגות ל-3 קבוצות לפי המוטיבציה הבסיסית שלהם, אך יש לזכור שהחלוקה הזאת אינה אבסולוטית וילדים רבים מראים סימנים של שתי קבוצות במקביל:
- תגובה למצב חברתי. הילד שייך לתת קבוצה חריגה בחברה. התנהגותו האנטי-סוציאלית מופיעה תמיד בחברת ילדים או נערים אחרים, לעולם לא לבד. היכולת לשמור על קשר בינאישי קרוב שמורה.
 - תגובה לקונפליקט פנימי לא פתור – אובדן, צורך בהערכה, מצוקה רגשית וכד'. היכולת לשמור על קשר בין-אישי קרוב שמורה.
 - ביטוי לעמדה אנטי-סוציאלית בסיסית על רקע אישיותי. הילד מנותק רגשית ומתבודד, בלי שום יכולת להתקשרות (attachment). כל שייכות קבוצתית קשורה לרווח משני בלבד. הוא נוטה להתנהגות סדיסטית ומשתמש בתוקפנות בכוונה כדי להשיג את מה שהוא רוצה תוך התעלמות מזכויותיו ומרגשותיו של האחר, וחוסר רצון או יכולת לשלוט בהתנהגותו. לא אכפת לו מתוצאות התנהגותו ואין ביטוי לאמפתיה, בושא או חרטה אח"כ. לרוב ישנם בעיות זהות קשות ונטייה לגרנדיזיות. הילדים בקבוצה זו כבר פיתחו קווי אישיות אנטי-סוציאליים ובסיכון גבוה לפתח הפרעת אישיות אנטי-סוציאלית בבגרותם.

הילד האנטי-סוציאלי במבחן הרורשך

F% גבוה ומדד המורכבות נמוך יחסית לנורמה - ביטוי להגנתיות. מעט תגובות צבע (C), ורובן תגובות C ו-CF. אצל ילד רגיל, היכולת לוויסות רגשי משתפר עם הגיל, כפי שמתבטא ב-CF+C/SumC מאוזן. בשונה מכך, ילד בעל הפרעת התנהגות שומר את הרגש מחוץ לתודעה ע"י שימוש ממושך יותר במנגנוני הגנה מסדר נמוך

(פרימיטיביים) – הכחשה, פיצול והשלכה. מעט תגובות הצללה (Y) - ביטוי להיעדר מודעת לתחושות של חוסר אונים וחרדה. הילד מתחיל להשתמש ב-acting out במקום להרגיש, בתור טכניקה לווטיות, כפי שקורה אצל מבוגר בעל הפרעת אישיות אנטי-סוציאלית. מעט תגובות של בנאדם שלם ומציאותי (H) ויותר Hd ו-(Hd) עקב נטייה לפיצול ולחוסר אינטגרציה בין חלקי אובייקט טובים ורעים. מעט r אם בכלל V- גבוה יחסית לנורמה – ביטוי להערכה עצמית נמוכה. לפי אנא פרויד מתחיל תהליך שלילי בו הילד מפנה את כל האנרגיות פנימה (negative turning inwards), ובשלב מאוחר יותר, מזדהה עם התוקפן כדי להרגיש כוח. העדר MAH ו-COP - ביטוי להיעדר ציפייה לאינטראקציות מיטיבות של תמיכה בזולת ושיתוף פעולה עם האחר. AGC גבוה יחסית לנורמה ומעט AGM, אם בכלל. הילד עסוק בתכנים תוקפנים אך נוטה ל-acting out של התוקפנות במקום לחוות אותה. התוקפנות הקיימת גם לא עוברת תהליך של עיבוד סימבולי בהיותה M. ego-syntonic - גבוה יחסית לנורמה - ביטוי להיעדר יכולת לאמפתיה על רקע תפיסה מעוותת של אנשים ושל יחסים בינאישיים. m מוגבר – ביטוי לתחושה שאחרים קובעים את גורלו. מעט תגובות P ו-FQo ומעט תגובות עם תוכן של חיות (Ad, A) יחסית לנורמה – ביטוי להתעלמות ממוסכמות החברה ופגיעה בבוחן המציאות אך לא ברמה פסיכוטית. ריבוי דימויים נרקסיסטיים, עוינים והרסניים – ביטוי לייצוג פנימי של העצמי והאחר בהיבטים האלה.

רשימה ארוכה זו ממחישה שהפרעת התנהגות אצל ילדים אינה רק בעיה התנהגותית. ההתנהגות התוקפנית מבטאת גם חריגות אפקטיביות, תפיסתית ומחשבתית – איך הילד מסתכל על העולם ובאיזה כלים הוא מנסה להתמודד עם דרישות המציאות. ילדים בעלי הפרעת התנהגות מתקשים להבחין בין גירויים פנימיים וחיצוניים ותגובותיהם לעולם מהווים תגובה להשלכות ולאינטרויקציות שלהם בפנים. לא ברור להם מאיפה המחשבה או הרגש התחיל – בפנים או בחוץ.

דפוסים של המתבגר האנטי-סוציאלי

גיל ההתבגרות הוא גיל של מעברים ושינויים במערכות רבות כולל המערכת הלימודית, ההורמונלית והמינית, וצפויה סערה נפשית ברמות שונות אצל רוב המתבגרים. אך ישנם מתבגרים שמראים חוסר איזון נפשי ותפקודי מעבר לנורמות לבני גילם. לעתים קרובות, הערכה פסיכו-דיאגנוסטית עוזרת להבחין בין מתבגר שעובר משבר זמני הקשור לגילו לבין פסיכופתולוגיה חמורה יותר. אצל מתבגר הסובל מהפרעת התנהגות קשה, היכולת להתקשרות בינאישית (attachment) לא קיימת בכלל עקב אכזבות רבות וחוויות בושה במהלך ילדותם. בהיעדר התקשרות חיובית, הנער נשאר עם ייצוגים חלקיים של העצמי ושל האובייקט, והיכולת לגבש זהות עצמית אינטגרטיבית נפגעת (אריקסון 1950). לעתים קרובות ישנו גם בלבול בזהות מינית. במקביל, הוא נוטה להזדהות עם התוקפן כפיצוי הגנתי לבושה ולפגיעות הנרקסיסטית שהוא חש בפנים, כיוון שקל יותר להזדהות עם רוע מאשר עם בושה. הזדהות זו יוצרת דימוי אידיאלי והרואי ונותנת הצדקה להתנהגויות אכזריות, דבר שמוכר מהסרט "התפוז המכאני", ולצערנו, גם ממקרים לא מעטים במציאות.

אציג כעת נער אתיופי בן 15, אבי שם בדוי, שהופנה אלי לאבחון במסגרת שהייתו במעון נעול לנערים עבריינים בתוקף צו הסתכלות למשך 3 חודשים. אבי ילד שלישי במשפחה בת 7 ילדים. היה בן יחיד בין 5 בנות עד שנולד אחיו הצעיר לפני שנה וחצי. משפחתו עלתה מאתיופיה כשאבי היה בן שנתיים. האב עובד לסירוגין, מתואר כאדם נוקשה, אשר מגנה את מעורבותו של אבי בפלילים, בוש ממעשיו ומביע כעס ודחייה כלפיו. האם עקרת בית, אישה פסיבית וחלשה. אבי גילה קשיים לימודיים והתנהגותיים מתחילת לימודיו. התקשה בקליטת קרוא וכתוב. מכיתה ד' דווח על התנהגות אנטי-סוציאלית כולל גניבות והיעדרויות מהבית למשך 24 שעות. התקשה לקבל מרות. נערך אבחון פסיכולוגי למרות התנגדות הוריו והתוצאות העידו על תפקוד אינטלקטואלי כללי ברמה ממוצעת לצד קשיים ספציפיים בשיפוט חברתי, בהתארגנות במרחב ועוד. מבחינה רגשית גילה קשיי שליטה בדחפים והצפה בדימויים אלימים. חווה את העולם כמקום קשה, שיש לעשות את הכל כדי לשרוד בו. אבי הוגדר כנער בסיכון גבוה ובכיתה ה' הוצא מהבית למעון פתוח של חסות הנוער. שם התנהגותו התדרדרה עוד יותר. ברח וחזר כמה פעמים במצב של שכרות, התנהג באלימות וביצע ניסיון אובדני. לדבריו: "עשיתי שטויות כי הייתי שתוי. אהבתי את השפעת האלכוהול על הגוף. מרגיש יותר שמח. גם אהבתי את הסכנה והמתח. שרבים עם מישהו, בורחים ורודפים אחריו." אבי אובחן כסובל מדיסתימיה - דכאון קל וממושך. השימוש באלכוהול הווה אמצעי לטיפול עצמי. מתוך דבריו, נראה כי מחד, העבריינות אפשרה לו בריחה מהדיכאון ע"י חיפוש ריגושים, ומאידך, היה בה אלמנט של סיכון עצמי ואובדנות. הומלץ על טיפול תרופתי אנטי-דכאוני אך אבי סירב. אחרי שנה במעון, הוא חזר הביתה לבקשתו. המשיך בגניבות ונמצא מספר פעמים מוטל ברחוב מסומם ושיכור. את רוב הגניבות ביצע לבד, בלי שותפים. לא שיתף פעולה עם גורמים בקהילה שניסו לעזור לו. בסופו של דבר נעצר ונשלח למעון נעול. הוריו לא ביקרו אותו בכלל במעצר ובמעון, וישנה התרשמות מדחייה קשה. אבי מכחיש את הדחייה, אך נראה כי הפנטזיה של בית כמקום מכיל ומקבל התנפץ סופית עם לידת אחיו הצעיר לפני שנה וחצי, שזוכה לכל תשומת הלב של הוריו.

אבי נראה כגילו, נער רזה, לבושו נקי ומסודר. בלטו תנודות קיצוניות ובלתי צפויות במצב רוח ובהתייחסות לעצמו, לבדיקה ואליי כבודקת. בהתחלה הפגין קלילות ואדישות למצבו, תיאר את המעון כ"יותר טוב ממקום אחר. יותר כף. לימודים, עבודה, ילדים", ונראה כי השלים עם שהותו במקום. אח"כ נהייה דרוך, חשדני ומתוח יותר, שם לב לכל מילה שאני רושמת ודרש הסברים בטון עוין ומתריס. גם החל לכעוס על ש"לא מאמינים לי". לא רוצים לשחרר אותי הביתה ולתת לי הזדמנות להוכיח שהשתניתי." הוא שיתף פעולה במבחנים המובנים וגילה מוטיבציה גבוהה להצליח ולהוכיח את עצמו, עד כדי קושי לוותר ולהסכים לעבור למשימה הבאה כשנתקל בקשיים. כשחש הצלחה

במבחנים, התעודד, נפתח יותר ויצר קשר נעים אתי, כולל גילויי הומור ויכולת לצחוק על עצמו. אך כעסיו עלו וירדו במהלך כל הבדיקה וברגע שחש נכשל או מאוים, הגיב בכעס, בהתנגדות ובסירוב להמשיך. זה קרה בעיקר בתגובה למבחנים ההשלכתיים בשל ה"נגיעה" הרגשית וחשיפת תכנים מעולמו הפנימי. מספר פעמים השתק והתנגד להמשיך אך הצליח להירגע ולהתארגן מחדש בעזרת עידוד ממני או מהעו"ס במעון. כעסיו הגיעו לשיאם בסוף האבחון כשביקש משוב על התוצאות. הגיב בכעס ובהתנגדות גורפת, בלי שום יכולת להתבונן פנימה ולבחון את הדברים בצורה עניינית. להמלצתי שיישאר לתקופה ממושכת במעון, הגיב בהתקף זעם בלתי נשלט. בעט בחפצים בחדר, קילל ואיים עלי בקול רם. בשטף מילים חסר ריסון, צעק לכל עבר שהוא שונא פסיכולוגים, שהם רוצים לרעתו תמיד, שכל מילה שנאמרה לו במשוב שקרית ושמתרת האבחון כולו הייתה להכשילו ולהענישו בבי"מ"ש.

בהתחלת האבחון אבי הצהיר שהשתנה: "עכשיו אני יודע למה זה יכול להוביל, לסבך אותי. אני יותר גדול, יותר מבין, יותר שוקל דברים", אך הערות רבות במהלך האבחון העידו על עמדה אנטי-סוציאלית ביחס לחברה - בתפיסה שלו, אחרים רוצים לנצל אותו ולעבוד עליו, ועליו לתחמן אותם כדי לשרוד. עמדה זו מבוססת על חוסר אמון וחשדנות עמוקה ונותנת הצדקה להתנהגותו העבריינית.

במהלך המבחנים אבי נזקק למשוב מתמשך - ביטוי לתלות, לחוסר ביטחון ולחוסר אמון בעצמו ובכוחותיו. לא היה מסוגל להמשיך בלי לדעת שמעריכים את מעשיו. הגיב קשה לכל כישלון - כעס, טען שהתבלבל או שאני מבלבלת אותו בכונה, ולעיתים ביקש לנסות שוב גם לאחר שנגמר הזמן הקצוב. לעתים ההישגיות והשאיפה להצליח הביאו לתוצאות טובות, אך במשימות שדורשות התמדה לאורך זמן או עבודה מהירה וזרמת, הלחץ המוגבר פגע ביעילות תפקודו. בלטה נטייה מוגזמת למחוק ולתקן במטלות הגראפיות - ביטוי למתח פנימי ולהגנות כפייתיות.

אסכם את תוצאות האבחון תוך התמקדות בהיבטים אישיותיים ורגשיים. באופן כללי מתקבלת תמונה דיכאונית במקביל לאפיונים רבים האופייניים למתבגרים בעלי הפרעת התנהגות קשה וקווי אישיות אנטי-סוציאליים. במבחן האינטליגנציה, אבי הפתיע בהבנתו התקינה של הנורמות של החברה ושל המסוכמות המקובלות בחיי יומיום. הוא יודע היטב איך צריך להתנהג במצבים בינאישיים שונים, כולל דאגה לזולת ולקיימת אחריות אישית במצבי לחץ ומצוקה, קבלה ושמיירה על מערכת החוק, ושמיירה על הבטחות כדי "לא לפגוע בנאמנות שלך כי נתת מילה". הוא גם מבין היטב איך סיטואציה מסוימת עשויה להשפיע על מה שיתרחש אח"כ. יש סדר, שיטתיות והגיון בעולמו. מאידך, באופן בלתי צפוי לחלוטין, במצבים בהם הוא מרגיש חסר אונים או פגיע, עלולה להתפרץ תפיסת עולם הפוכה, אנטי-סוציאלית במהותה, לפיה הסביבה על כל חוקיה ומוסכמותיה נתפסת כפוגענית, נצלנית ו"מתחמנת". כדי לשרוד בסביבה כזו, עליו "לתחמן ולהחזיר באותה מידה". למשל, אבי לא ידע לענות לשאלה: למה שמים בולים על מכתבים? (שאלה שמופיעה במבחן אך אינה מתואמת לתרבות של היום) וביקש שאסביר לו. הגיב בהפתעה ובחשדנות רבה לרעיון שצריך לשלם לדואר תמורת השרות שמקבלים: "איזה תחמון! גנבים. דבר חכם. לא ישלחו מכתב בלי שנשלם להם!" תוך שניות כבר חשב על דרך "לתחמן" את הדואר בחזרה - "אפשר להשתמש בבול פעמיים. להוריד אותו ולשלוח שוב". דיבר בהתלהבות רבה, ללא שום היסוס, בושה או מאמץ להסתיר או להסוות את תפיסתו האנטי-חברתית - עדות להיעדר מודעות ותובנה לבעייתיות של העניין ולקשר בין דרכי החשיבה שלו לבין התנהגותו בפועל. ניסיון של הבדקת בסיום הבדיקה לקשר בין הדברים הביא להכחשה מוחלטת מצדו.

ממצאי מבחן הרורשך מראים כי נטייתו של אבי לחשדנות ולתפיסת עולם נצלנית עלולה לפגוע בבחון המציאות ובשיפוט (M- i FQ-% מוגברים) וכי הוא עלול לפרש את הכוונות ואת ההתנהגויות של האנשים סביבו בצורה מעוותת. הוא גם נוטה להתעלם מתפיסת המציאות המקובלת לטובת תפיסה אידיאליסטית (P מונמך ו-FQu מוגבר), נטייה אשר עלולה להוביל להתנהגות בלתי מסתגלת.

אבי שאפתני ורוצה להצליח בחיים ולעמוד בהצלחה בדרישות המציאות היומיומית, אך הוא לא מצליח לממש את כישוריו כי כמו הילד בסיפורו, "אין לו כוח. הוא לחוץ, עצבני ומפחד מכישלון". במצבים מובנים וברורים תפקודו תקין והוא לא מודע למתח הפנימי עקב שימוש במנגנוני הגנה - הימנעות, צמצום ונסיגה רגשית ובינאישית - כדי להכיל את החרדה בתוכו (PPD נמוך). אך משאביו הנפשיים דלים (MC) ולכן סף הגירוי שלו נמוך ובמצבים מעורפלים וטעונים רגשית מנגנוני ההגנה מתרופפים והוא עלול להגיב בהתפרצות רגשית בלתי נשלטת או בהתנהגות אימפולסיבית ובלתי מאורגנת (MC-PPD נמוך). דימויו במבחן הרורשך ממחיש זאת: "בן-אדם עם אש בידים והאש יוצאת לו, כמו כוח על-טבעי. יושב על חללית כמו ספיידר-מן". האש מסוכנת לו ולסביבתו באותה מידה, אך במקום להירתע מהסכנה הוא נמשך אליה, ובמקום לנסות לרסן את תגובותיו הרגשיות הוא מגיב בעוצמה מבלי להתחשב בזולת או בתוצאות של התנהגותו לטווח ארוך (CF+C/SumC גבוה). אי לכך, קיים סיכון משמעותי לפגיעה בעצמו ו/או בזולת. גם ההיבט הגרנדיזי של הדימוי ראוי לציון: אחד המניעים להתנהגות של סיכון עצמי הנו הצורך להוכיח לעצמו שהוא מעל לחוקי הטבע, כפיצוי הגנתי לתחושות כואבות של פגיעות וחוסר אונים. זה גם מוביל להתנהגות אנטי-חברתית כי הוא שם את עצמו מעל החוק ונהנה לקחת סיכונים ו"לשחק עם אש" באמונה שאותו לא יתפסו.

אבי מוצף רגשות דיספוריים ודיכאוניים, כמו בדימוי: "עשן שחור שיוצא כשגומי נשרף". עולה תחושה חזקה של תלישות וחוסר שייכות, שאין לו בית שיכול להכיל אותו רגשית. מספר דימויים במבחן הרורשך ממחישים זאת:

"שיח ורדים, הוציאו אותו מהאדמה עם השורשים", "גזר, מוציאים אותו מהאדמה עם השיח שלו", "דולפינים שקופצים מעל למים". כנגד הדיכאון, הוא מגייס הגנות מאניות בעיקר – הכחשה, תצורת תגובה וברירה לפנטזיה – כמו בדימוי: "כלב בקרקס שמחזיק בננה באף", בניסיון להכחיש בעיות וקונפליקטים פנימיים ולהסתיר מעצמו ומאחרים את מה שעובר עליו באמת. אך רגשותיו החיוביים מלווים לעתים קרובות ברגשות שליליים והוא חווה תחושת חוסר מוצא, חוסר אונים ויאוש עמוק, כמו בדימויו האחרון במבחן הרורשך – מעין סיכום למצבו: "פעמונים, שיח עם פרח צהוב שחלקו עומד לנבול וחלקו שחור כי כבר נבל."

לאבי קונפליקט מהותי בנוגע לדימויו העצמי ולהערכתו העצמית. על פי רוב, דימויו העצמי שלילי והערכתו העצמית נמוכה מאוד, כשאחרים נתפסים כמוצלחים ומוערכים יותר ממנו (V מוגבר). הוא אינו סומך על עצמו וחסר אמון בעצמו וביכולתו להתמודד עם דרישות המציאות בכוחות עצמו. ישנו גם ביטוי להערכה עצמית מנופחת, כאדם עם כוחות מאגיים, מעל כולם – ביטוי להגנות נרקיטיות (z מוגבר) אך מדובר במעטפת נרקיטית שברירת מחדל, והוא זקוק למשוב חיובי מתמשך מהסביבה כהכחה לערכו וחווה כל ביקורת שלילית כביטול טוטלי שמאיים על עצם קיומו ומעורר בו זעם בלתי נשלט. תנודות קיצוניות בערך העצמי ובדימויו העצמי מלוות בתנודות במצב רוח ובהתנהגות וגורמות לחוסר יציבות ולבלבול ביחסיו הבינאישיים.

אבי מגלה מעט עניין באחרים (H מוגבר) ויחסיו המעטים קונפליקטואליים. הכמיהה לקרבה ולאינטימיות רגשית מלווה בדחפים ותוקפניים ובדחייה – בדימוי שלו במבחן הרורשך: "מתנשקים ויורקים אחד על השני". זאת על רקע יחסים בעייתיים מאוד עם הדמויות ההוריות כשאהבה ושנאה מעורבים זו בזו וכל ניסיון לקרבה מלווה בחשש מדחייה. כך גם בקשר שיצר אתי במהלך הבדיקה: התקרב אט אט, החל להיפתח, לתת אמון ולשתף בעולמו הרגשי ואז נסגר פתאום מתוך חשש לפגוע ולהיפגע. הצירוף שציר כשהתבקש לצייר בנאדם, ממחיש את המתח ואת הלחץ הפנימי (השחרה) כמו גם חוסר ביטחון עצמי וחשדות (מיקום בדף, לגבר אוזניים בולטות ומבט מבוהל), צרכי תלות וכמיהה לאהבה (צייר: "גבר ואשה אחרי צבא" מחזיקים ידיים עם לב באמצע כשהתבקש לצייר דמות אחת בלבד), לצד דחפים מיניים ותוקפניים בלתי מעובדים (האישה חושפת את הפופיק. לגבר שיער עבה בידים כסמל למיניות גברית, ושניהם "מסורסים", בלי פלג גוף תחתון).

סיפורו ודימויו ההשלכתיים מעידות על חסך רגשי ראשוני ועל צרכי תלות מוגברים ובלתי מסופקים (ODL% מוגבר) עקב חוויה קשה מאוד של דחייה ונטישה רגשית. אך למרות שהוא זקוק להכלה ולהחזקה רגשית, וכן לתמיכה ולהכונה ע"י אחרים, קשה לו לתת אמון ולהיתמך. מחד הוא זועק לעזרה, מאידך הוא מעדיף להתרחק מאנשים ולהתבודד כדי למנוע פגיעות הדדיות. זאת למרות המחיר הכבד שהוא משלם על כך – בדידות והעדר קשרים מספקים. נראה כי חוויה ראשונית ומתמשכת של חסך רגשי מהווה אחד הגורמים העיקריים לגניבות שהחלו כבר בגיל צעיר. כך עלה בעוצמה רבה סביב נושא הבולים והתשלום לדואר: תחושה קיפוח עמוקה צובעת את התייחסותו לעולם כולו ומביאה לחמדנות, לקנאה ולנקמות. אבי מרגיש שמגיע לו לקחת בלי רשות והגניבה הופכת בעיניו ל"תחמוץ" מוצדק ולגיטימי. בהקשר הזה, חוסר העניין שלו באנשים אחרים פועל "לטובתו" כי הוא יכול להתעלם מהמוסכמות המקובלות בחברה למרות שהוא מכיר אותם באופן תיאורטי, ולהתנהג כראות עניו מבלי להרגיש אשם. אבי מביא לידי ביטוי את הקשר בין חווית הדחייה והנטישה ע"י הוריו לבין התנהגותו העבריינית בסיפורו ההשלכתי הראשון, מעין כרטיס ביקור: "אבא ואימא יוצאים לחופשה ומבקשים מהילד לשמור על הבית. נותנים לו נשיקה והולכים... כיף לילד. הוא יכול לעשות מה שבא לו, בלי שיגידו לו מה לעשות." כמוהו, הילד בסיפורו מכחיש רגשות כואבים סביב נטישת הוריו ו"מנצל" את היותו לבד לפרוץ את הגבולות. חווית דחייה ראשונית עולה שוב בסיפורו ההשלכתיים, בהקשר לדמות האימהית במיוחד. היא נתפסת כפסיבית וחסרת אונים ביחס אליו, עד לכדי ויתור מוחלט, אך הוא ממשך להתנגעגוע אליה ומלא תקווה וציפיה שתסכים לקבלו בחזרה. (כמתואר ע"י וויניקוט במאמרו "עבריינות כסימן לתקווה"). כמו באחד מסיפוריו ההשלכתיים: "אימא פוגשת את בנה אחרי שלא ראתה אותו הרבה זמן. לקחו אותו לאימוץ כי עשה שטויות ובעיות בבית. היה גונב לאימא כסף. במשפחה המאמצת לא אהבו אותו, התייחסו יותר לבן האמיתי שלהם. בסוף ברח משם וחזר לאימא. היא תודיע למשפחה המאמצת שהוא לא רוצה לחזור אליהם." בסיפור אחר, הוא מביע את קנאתו ואת תחושת הקיפוח שהוא מרגיש ביחס לאחיו הקטן: "ילד מסתכל על אמו, איך היא מאכילה את אחיו הקטן ולא מתייחסת אליו. הוא אומר: אני רוצה גם. אימא אומרת שהאוכל רק לילדים קטנים. הוא עומד לבכות."

אבי תופס את הקשר בין הוריו כבעייתי מאוד, מאופיין בחוסר אמון ובחוסר אינטימיות. בחוויה שלו, הסיכוי לראות אהבה אמיתית וקירבה רגשית בין אנשים גבוה יותר אצל זרים ברחוב מאשר בבית, בחיק המשפחה, כפי שעולה מסיפוריו. מחד: "ילד מסתכל על אנשים ברחוב שעומדים להתנשק. ממשיך להסתכל. מסקרן אותו. כף לראות אנשים שאוהבים". מאידך: "בעל בוגד באשתו. נפרדים. ילד קטן מציץ, מבאס". הפנמת יחסי אובייקט בעייתיים כל כך עם הדמויות ההוריות הובילה לדפוס התקשרות בעייתיים בכל קשריו, הן עם דמויות סמכותיות אחרות והן עם בני גילו. אבי צופה מראש לדחייה ולנטישה בעת צרה, וגם כשמציעים לו עזרה והיענות לצרכיו, חווית ה"אין" כה חזקה שבמקום להירגע, מתעורר אצלו דחף הישרדותי לגנוב, לנצל ולברוח. כך, בצורה לא מודעת, הוא משחזר שוב ושוב את אותם יחסים בעייתיים שהוא מכיר מהבית והוא נשאר בודד וחסר תמיכה. אבי ביטא זאת באחד מסיפוריו: "ילדה שאין לה בית, ישנה בחוף... ילדה אחרת שיש לה בית מסתכלת עליה... הילדה השנייה מציעה לראשונה עזרה אך היא דוחה אותה: "עזבי אותי!" כי היא חושבת שלא תוכל לעזור לה... אח"כ היא מספרת שברחה מבית יתומים. הילדה השנייה משכנעת את אמה שתגור איתה ונהיו אחיות... הראשונה תגנוב לה כסף, תנצל אותה ותברח". אבי צחק בסוף – ביטוי לניתוק רגשי על אף התמה הטראגית של סיפור חיו. סיפור נוסף נותן ביטוי לתחושה שהוא נמצא במאבק הישרדותי תמידי ונלחם על חייו בכל כוחותיו, בלי שום יכולת

להתייחס לצרכי הזולת: "שני חברים רצים וכלב רודף אחריהם. אחד נפל והשני בורח. הראשון מבין שהוא לא יוכל לסמוך על חברו".

מהחומר ההשלכתי עולה כי אבי עסוק במיניותו הגברית ומגלה גם סקרנות מינית ביחס למין השני כפי שאופייני לנוער בגילו, אך הנושא מעורר בו חרדה ומבוכה רבה ובהיעדר יחסים קרובים עם בני גילו בכלל, דחפיו המיניים נשארים בלתי מסופקים עם נטייה להפוך את הסקרנות המינית למציצנות. ישנו גם קושי בהתמודדות עם דחפיו התוקפניים. תוקפנותו מתבטאת באופן סמוי בהתנהגות אנטי-חברתית ובאופן ישיר בהתפרצויות זעם במצבי תסכול, מצוקה או פגיעה נרקיסיסטית. מכיוון שתוקפנותו של אבי ego-syntonic היא לא צריכה לעבור תהליך של הסמלה ובמבחן הרורשך היא באה לידי ביטוי בעיקר בתכנים תוקפניים ולא בהתנהגויות תוקפניות (ב-AGC לעומת AGM), ממצא אופייני לנערים ולמבוגרים בעלי קווי אישיות אנטי-סוציאליים.

לסיכום: ממצאי המבחנים מראים כי במקרה של אבי, מתחת להתנהגות האנטי-סוציאלית מסתתר דכאון מוסווה (הפרעה דיסתימית) שמקורו בחסך רגשי ובחוויות דחייא ראשונית ומתמשכת. ניתן לראות בהתנהגותו האנטי-סוציאלית קריאה לעזרה וסימן שטרם ויתר על העולם הבינאישי. כיום הוא נע בין החצנת כעסו דחפיו התוקפניים כפי שבא לידי ביטוי בהתנהגות אלימה ועבריינית, לבין הפנייתם פנימה, כפי שבא לידי ביטוי בחוויה דיכאונית מתמשכת ובנטייה להרס עצמי. שתי האופציות קיימות במקביל ללא הכרעה ביניהן. מכיוון שמדובר בנער אשר עלה עם משפחתו לישראל מאתיופיה בגיל שנתיים, יש לשער כי המעבר החינוכי-תרבותי וקשיי הסתגלות הוסיפו לחוויות הדיכאון והדחייא והובילו להתנהגות אנטי-סוציאלית כמפלט אחרון. ישנו סיכון גבוה שקווי האישיות האנטי-סוציאליים שהתגלו במבחנים יתגבשו ותיוצר הפרעת אישיות אנטי-סוציאלית בבגרותו. אך ישנו גם סיכוי שבעזרת קשר טיפולי יציב ותומך, אבי יבוא במגע עם הדיכאון בתוכו, יעבד את האובדנים הראשוניים בחייו וילמד להתקרב רגשית לאנשים ויתחיל לשלוט בדחפיו התוקפניים במקום לפרוק אותם בצורה הרסנית.

מנקודת מבט פסיכו-דינמית, נראה כי אבי סבל במשך כל שנות ילדותו מהעדר דמויות הוריות מכילות, תומכות ופנויות אליו רגשית וחווה דחייא ונטישה רגשית. הוא ניסה להכחיש את חוויות המצוקה המצטברת ע"י בריחה לפנטזיה אומניפוטנטית ולדימוי עצמי גרנדיוזי והזדהות עם התוקפן והחל לפרוץ לחנויות ואף ליהנות מהמתח הכרוך בבריחה מהמוכר ומהשלטונות. במקביל, גניבת הכסף היוותה עבורו מעין תחליף לחסך הרגשי ומילוי לריק בתוכו. בתפיסה שלו, מכיוון שלא קיבל בזכות, נאלץ לקחת בכוח. למד לנצל את הזולת כדי לא להיות מנוצל. את הדיכאון הפנימי ניסה להסוות בעזרת הגנות מאניות, כשהזעם העצור בתוכו ממשיך להתפרץ מידי פעם בהתנהגות אלימה כלפי עצמו או כלפי הזולת. הוא תמיד במתח, על סף התפרצות, וכדי לשמור על התנהגות נשלטת ומווסתת הוא צריך להשקיע הרבה אנרגיה בגיוס הגנות נוקשות, דבר שהוא מצליח לעשות במצבים מובנים, ברורים וניטרליים מבחינה רגשית אך לא במצבים טעונים יותר. עקב תחושה כואבת של חוסר מוצא, דיכאון קיומי ודחייא, ובמקביל נטייה להתפרצויות רגשיות בלתי מווסתות ולהתנהגות אימפולסיבית, קיים סיכון אובדני גבוה. הוא לא מיואש לגמרי, אך אין לו תובנה למצבו ולתהליך הפנימי שעליו לעבור כדי להביא לשינוי אמיתי.

לאור כל זאת, המלצתי על השמה במסגרת טיפולית-שיקומית מובנית עם גבולות נוקשים וברורים מחד ויחס תומך ומעודד מאידך. המלצתי על המשך שהיותו במעון סגור בו כבר התחיל להרגיש שייך ומוכל רגשית למשך שנה לפחות, כי במסגרת פתוחה יותר הוא יתקשה להירגע בגלל הפיתוי החוזר לנסות לפרוץ את הגבולות. בשיחות טיפוליות פרטניות, המלצתי שבשלב ראשון, המטפל יחזק את דימויו העצמי ואת הערכתו העצמית ע"י מתן משוב חיובי וחיזוקים רגשיים, ויבנה איתו קשר של אמון. הוא עלול לתפוס כל ניסיון להתבונן פנימה, לחשוף את עולמו הרגשי או לבחון את התנהגותו באופן ביקורתי כפגיעה נרקיסיסטית בלתי נסבלת. בשלב שני, לאחר רכישת אמון וביסוס הקשר הטיפולי, המלצתי לעודד התבוננות פנימית כדי לעזור לו להבין את המניעים להתנהגותו הבעייתית ולהכיל את רגשותיו השליליים במקום להיות מופעל על ידם. מטרות הטיפול הן גם לאפשר לו ליצור קשרים בינאישיים מספקים, לממש את הפוטנציאל השכלי שלו ולהשתלב בחזרה בחברה רגילה. במקביל, המלצתי לעודד את הוריו להיות יותר פעילים ויוזמים בקשר אליו ולאפשר ביקורי בית בהתאם למקובל.